

Keelenõuanne

Jeanne d'Arcist telestuudioni ehk Kuidas kasutavad eestlased sõna *legendaarne*

Argo Mund

eesti keele instituudi assistent

Kui telefonid korras, esitati uuesti sama küsimus, ja kui alguses üks võistkondadest õiget vastust ei teadnud, siis pärast pausi teadis seda ka telemaja legendaarne koristaja. Väikesed apsakad kuuluvad alati teletöö juurde ja osa äpardusi on isegi legendaarsed, vähemalt nii väidavad legendaarsed teletöötajad. (telemängu „EMT TXTboxing” salvestamisest; Eesti Mobiiltelefoni kliendileht Mobiil, talv 2002)

Eesti keele nagu iga teise keele üks rikkusi on sõnavara. Aja jooksul sõnavara muutub: uusi sõnu tuleb juurde, osa seni aktiivselt käibel olnuid taandub poliitiliste, kultuuriliste või muude põhjuste tõttu. Ka sõna tähendus teiseneb: kitseneb või laieneb, halveneb või paraneb.

Osa tähenduse laienemisi – need, mis ähmastavad täpse sõna tähendust – tekitab eesti keelele pigem kahju kui kasu. Keelehooldajad on hoiatanud näiteks sõnade *täna*, *hetkel*, *nägemus*, *maastik*, *absoluutne*, *eksklusiivne*, *fantastiline*, *testima* jt lohaka, mõõdutundetu kasutamise eest. Praegu vajab lähemat vaatlust *legendaarne*, mida piiritu pruukimine on hakanud lörtsima.

Legendaarne on seotud sõnaga *legend*, mille algkodu on ladina keeles: seal on olemas *legenda*, mis on sõna *legendum* ‘lugemiseks määratu’ mitmuslik vorm. Eesti keeles on sõna *legendaarne* meie suurte

vahenduskeelte mõjuline tuletis, vrd saksa *legendär*, inglise *legendary*, vene *легендарный*.

Mida on öelnud sõnaraamatud sõna tähenduse kohta?

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 3. köite 1. vihikust¹ selgub:

legend, -i^{2 2} s.

1. rahvajutt mingist (ajaloolisest) sündmusest v. isikust; jutustus pühaku, usumärtri vms. (ime)tegudest, vagajutt. *Legendid Karl XII-ndast, Rootsi Raudpeast. Piibli legendid. Legend pühast Brigittast.* | väljamõeldis, ebausutav jutt. *Tema võimetest räägitakse igasuguseid lugusid, mine tea, mis on tõsi, mis legend.*

[- - -]

legendaarne, -se² adj. legendipärane, legendiks muutunud; ebaharilik, enneolematu, imepärane. *Lausa legendaarsed lood Georg Lurichist. Legendaarne kangelane, kuningas, riik. Tema legendaarne vaprus, kuulsus, teravmeelsus. Legendaaarse aarde otsingud.*

Aastal 2000 ilmunud „Võõrsõnade leksikon” annab sõnale *legendaarne* järgmise seletuse: *legendipärane, legendile omane, legendiks muutunud, muinaslooline, ebaharilik, enneolematu, imepärane.*² „Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999” esitab vasted *legendipärane, ebaharilik, imepärane.*³

Uno Liivaku ütleb oma „Väikeses soovitussonastikus”⁴ sõna *legendaarne* kommentaariks järgmist: „Ajakirjanike meelissõnu. Liialdus on iga kunagi silma paistnud või praegu esileküündivat sportlast *legendaarseks* nimetada.”

Selleks et eesti keele rääkijad suudaksid uuele eputamishaigusele piiri panna, uurigem, milliseid muid väljendusvõimalusi on meie keeles olemas. Alljärgnevad näited on valitud eesti keele instituudi tekstikorpusest ning ajakirjandusest.

Esmalt lugegem lauseid, kuhu *legendaarne* sobib, st juttu on tõesti millestki legendipärasest, ebaharilikust, enneolematust, imepärasest.

Turvatöötajad pidasid reede õhtul Tallinnas kinni kaks noormeest, kes üritasid varastada Pirita tee äärde paigaldatud *legendaarse* maadleja Georg Lurichi pronkskuju .. (Postimees 30.12.2002)

Võtame näiteks Prantsusmaa *legendaarse* vabastaja, lamburneiu Jeanne d’Arci. Temast pajatatud lugu on õhkamapanevalt ilus ja märterlik, aga on see ka tõsi? (Postimehe nädalalisa Arter 29.03.2003)

Täna esietendub Ugalas prantslase Eric-Emmanuel Schmitti romantiline komöödia „Don Juani öö”. Don Juan, **legendaarne** võrgutaja, on kirjanikke inspireerinud sajandeid .. (Eesti Päevaleht 29.03.2003)

[Oskar] Lutsu viinalembusest on räägitud palju naljakaid ja isegi **legendaarseid** lugusid. Tegelikult oli see ta elu kõige traagilisem külg, eriti selle lõpupoole .. (EKI tekstikorpus)

Direktor muretseb, et mis saab Tammiku sulgemise järel Pühajõest. Praegu on kolmandik selle jõe veest tegelikult kaevandustest väljapumbatav põhjavesi. Kui aga seda enam ei tule, võib puhtast ja **legendaarsest** Pühajõest järgi jääda vaid ojakene. (EKI tekstikorpus)

Pikaajaline, samm-sammult professionaalsusele tüüriv, teadlikult tahtekindel, väliselt ebaefektne organisatsiooniline töö – olgu Menning, Lauter või mõni hoopis hilisem mees – seda oleks raskem (ja igavam) mõnda plahvatuslikku teatrihetke kokku suruda. Algused on põnevad! Ja kui teatrist üldse midagi kindlalt säilib, siis ehk legend. (Teatristkirjutaja väike enesekinnitus: **legendaarsegi** teatriaaja pidi keegi enne paberile jäädvustama, et sellest hiljem uusi teatritekste ja -mänge luua saaks!) (EKI tekstikorpus)

Aga ka teised sõnad on teretulnud

Legendaarseks peetakse inimesi, üritusi, esemeid ... Sõna kasutamise sagedus on suur, ühe stampkeelendiga iseloomustatavaid olendeid ja nähtusi tohtu palju. Sageli tekib tunne, et kirjutaja hea mõtte ja tahte iseloomustada käsitletavat ülivõrdes rikub *legendaarne* lausa ära. Lugeja ootab täpsemat infot, miks ja milliste omaduste või tunnuste poolest on kedagi või midagi legendaarseks peetud.

Mille vastu *legendaarne* oma tekstis välja vahetada? Uno Liivaku on esitanud mitu stiililt värskeemat sõna: *tubli, silmapaistev, esileküündiv, suurepärane, imetlusväärne, imeteldav*.⁵ Asta Õimu „Sünonüümi-sõnastik” juhib meid sõna *legendaarne* juurest artikli *kuulus* 2 juurde, millest leiame (peale *legendaarse*) järgmised keelendid: *nimekas, tuntud, nimega* (nt *nimega kirjanik*), *maailmakuulus, populaarne* ‘rahvas seas tuntud’ (nt *väga populaarne laulja*).⁶

Peale juba nimetatute saab isiku auväärsust väljendada ja esile tõsta ka muude sõnadega: *vanameister, grand old lady, grand old man, klassik, elav klassik, kultuslik*. Viimases paistab peituvat eeldusi *legendaarsega* võistlemiseks. Paraku satuksime sellega vihma käest räästa alla.

Kes on legendaarsed inimesed? Püüame ümber sõnastada järgmisi näitelauseid.

Legendaarne tantsumemm, rahvatantsujuht Helju Mikkel (77) muutis neljandat aastat järjest oma Haldjatalu õue jõulumaaks, et Tartu lasteaialapsed saaksid nautida ehteestilikku ning kommertsivälist jõulutunnet. (Eesti Päevaleht 11.12.2002) – **staažikas**

Kaks korda on Margus Metstak korvpallikoondisega hüvasti jätnud ja kaks korda tagasi tulnud. Loobunud üleeile sinivalgest särgist kolmandat korda, lubas 41aastane **legendaarne** keskmängija, et ümbermõtlemine on välistatud. (SL Õhtuleht 27.01.2003) – **teenekas**

„Täna saame lõpuks pidu pidada!” hõiskas Kulakova. Sama **legendaarne** venelanna, telekommentaatorina töötav Jelena Välbe lisas: „Tõestasime, et meie suusatajad pole tipust kuhugi kadunud.” (Postimees 01.03.2003) – **nimekas**

Nädalavahetusel teenitud 31. ja 32. MK-etapi esikohaga **legendaarsest** Gunde Svanist ja Vladimir Smirnovist möödunud [Bente] Skarit rõõmustas õnnestunud taktikavalik. (Postimees 16.12.2002) – **seni edukaimad**

12. oktoobril esietendub Vanalinnastuudios Eino Baskini lavastatud „Hotell California”, kus üle 30 aasta näeb laval koos mängimas **legendaarset** teatripaari Ita Everit ja Eino Baskinit. (Eesti Päevaleht 28.12.2002) – **kuulus**

.. ta võrdleb Lõhmust lätlaste **legendaarse** helilooja Raimonds Paulsiga, kelle lugude helikeeles peitub samasugune geniaalsus, mida on raske sõnul seletada. (Postimees 08.02.2003) – **populaarne**

Pärast **legendaarse** viktoriinientusiasti Aksel Kooritsa ootamatut lahkumist otsustasid neli Eesti Keemiaõpetajate Liidu liiget – Aarne Tõldsepp, Jüri Vene, Aivar Vinne ja allakirjutanu [Harri Kõo] – jätkata õpilaste ja õpetajate hulgas populaarsete keemiaviktoriinide korraldamist. (Õpetajate Leht 21.02.2003) – **imetlusväärne**

Peaosalised – **legendaarne** Felix Moor ning enne Teist maailmasõda pikka aega ringhäälingu direktor Fred Olbrei – on samasuguses kimbatuses nagu avalik-õiguslik raadio tänapäevalgi. (Postimees 22.02.2003) – **unustamatu**

Kunstiinimeste ringkonnas **legendaarne** Suumani Sass oli kogu oma elu kunstiõpetaja. (Virumaa Teataja 22.04.2003) – **kõrgelt hinnatud**

Tänavu juulis 74-aastaseks saavat Kuno Arengut, **legendaarse** Gustav Ernesaksa õpilast peetakse eesti koorimuusika *grand old maniks* [pro *grand old man*'iks]. (Virumaa Teataja 15.02.2003) – laulutaat

Tegelikult oli see juba Andrus Veerpalu esimese MM-medali järel 1999, mil ma esimest korda ETV spordireporterite peale vihastasin. **Legendaarse** Toomas Uba intervjuu värske hõbemedalimehega kriipis kõrva, sest televaatajad ei saanud peaaegu midagi teada. (Postimees 27.02.2003) – spordisaadete kauaaegne eestvedaja

Ajalehekeelt jälgides tundub, et kunagise eduka telemehe Valdo Pandi nime juurde kuulub *legendaarne* lausa kohustuslikult:

Täna saanuks **legendaarne** Valdo Pant seitsmekümneviieseks. (Postimees 21.01.2003)

Sõbrad ja kolleegid meenutavad **legendaarset** raadio- ja telemeest [Valdo Pant] 75. sünniaastapäeval. (SL Õhtuleht 21.01.2003)

Türil asuvas Eesti Ringhäälingumuuseumis seisab eilsest **legendaarne** raadio- ja telemees Valdo Pant, kelle elusuuruses vahakuju on valmistanud Ene ja Andres Mänd. (Postimees 22.01.2003)

Toome näiteks ka niisuguseid lauseid, kus *legendaarne* on inimgrupp, mingi ese või sündmus.

17. lend on uhke oma lavastajate üle. Peale **legendaarset** 7. lendu pole neid vastu võetudki. (EKI tekstikorpus) – erakordselt andekas

Niisiis oli põnevus suur, kui ma ühel laupäevahommikul seadsin samud väga **legendaarsesse** kohta, nimelt telemajja, kus pidi algama uue saate „emt TXTboxing” salvestus. (EMT kliendileht Mobiil, talv 2002) – kuulus

Enne kui Tina [Turner] 1976. aastal lõplikult lahkub, taskus **legendaarsed** 36 senti ja bensiinikaart, tuleb tal üle elada peksmist, alandusi, abikaasa pööraseid „romaane” odavate tüdrukute ja kalli kokaiiniga. (EKI tekstikorpus) – kuulsad

[Rakvere] Killustiku kauplus sai rahva seas ruttu **legendaarseks** poena, kust saab odavat kaupa. (Virumaa Teataja 11.03.2003) – tuntuks

Muidugi, Vladimir Võssotski nime ja elu ähmastavad otsatud legendid. Ent ta biograafiasse mahtus tõepoolest ka palju muud peale tema loodud ja esitatud laulude: fantastiline filmiroll teleseriaalis „Kohtumis-

paika ei tohi muuta”, avangardne Taganka-teater ja **legendaarne** Hamletiosatäitmine, isepärane proosalooming, kõnelemata viinast, Marina Vladyst ja narkomaaniast. (Postimees 25.01.2003) – **unustamatu**

Kõigil viiel märtsikuu pühapäevahommikul tulevad sulle koju külla need samad filmikangelased, kes on juba hea hulga aastaid eri vanuses lapsi rõõmustanud. Ehk teisisõnu, ETV näitab jälle **legendaarseid** eesti lastefilme. (Postimehe nädalalisa Arter 01.03.2003) – **vanad head**

Eesti Raadio ülipopulaarse meeskvarteti Klas-Haug-Terasmaa-Loop omaaegsed laulud, näiteks **legendaarne** „Rohelised niidud”, kõlavad kontserdil Noorkuu esituses. (Eesti Päevaleht 04.11.2002) – **armsaks saanud**

Legendaarsete levimuusikapäevade publiku sekka õnnestus mul esimest ja viimast korda pääseda aastal 1988. Oli palav ja rahvarohke, lehvitati sinimustvalgeid ja visati näppu. (EKI tekstikorpus) – **meenutusväärsed**

Vahel võib *legendaarse* lausest välja jätta, asendamata teda millegagi, sest kõne all oleva erakordsus selgub juba mõnest muust sõnast.

Kui keegi peaks tulema mõttele kuulutada välja **legendaarse** eurodiiva tiitel kõige mitmekeelsemale, ja ühtlasi edukale lauljale, siis kreeklanna NANA MOUSKOURI oleks üks kindlaimaid pretendente. (Postimehe nädalalisa Arter 14.12.2002) – **ø**

Ehkki Rakvere korvpalliklubi jõudis jalgpalli maailmameistrivõistluste (Brasiilia) ja taliolümpia (Andrus Veerpalu) aastal hinnatavale neljandale kohale Eestis, pidades poolfinaalis alla vanduma **legendaarsele** Eesti korvpalli lipulaevale Tallinna Kalevile, käis hoopis peenem mäng poliitilisel areenil. (Virumaa Teataja 24.12.2002) – **ø**

Vaevalt et väljapakutud asenduskeelendid vaesed ja värvitud tunduvad. Küll võib juhtuda, et ühe või teise alaga rohkem kursis olevad inimesed leiavad täpsemaid sõnu. Siinsete asenduste eesmärk on eelkõige näidata, et hakkama saab ka sõnata *legendaarne*.

Mõnikord tekitab segadust, kelle või mille kohta *legendaarne* öeldakse.

Möödunud nädala The Economisti üks keskseid teemasid oli kultuuri-tööstuse masendav hetkeseis: miljardilised kahjumid, **legendaarsete** filmi- ja plaadikompaniide bosside lahkumine uppuvatelt laevadelt. (Postimees 23.01.2003) – Kas legendaarsed on filmi- ja plaadikompaniid või hoopis nende bossid?

Rõõmu teeb, et *legendaarse* kõrval osatakse kasutada ka värskemaid väljendeid:

Eesti teleekraanide säravaim isiksus, vestlussaadete suveräänne liider Urmas Ott (pildil) on taas ekraanil! (Postimees 30.12.2002)

Karl Madis laulab romantilisel kevadpeol **igihalja** Raimond Valgre armastatud palu. (Virumaa Teataja 21.03.2003)

Helju Vals on teenekaim eesti ajakirjanduskeele harija, teiste keelekorrektorite õpetaja ja juhendaja Eestis. (Virumaa Teataja 02.04.2003)

Võrrete võimalikkus

Eesti keeles on rühm omadussõnu, millel omaduse ülimate määra näitab juba algvõrre, tehes ülivõrde kasutamise liiaseks, nt

maksimaalne – suurim võimalik, ülemmääraline;

minimaalne – vähim võimalik, pisim, alammääraline;

optimaalne – kõige soodsam, parim.

Sellele rühmale on lähedal ka *legendaarne*. Ent praegu, kui sõna on saanud igapäevaseks, on ülivõrdevorm siiski laialt käibel. Aga superlatiivi saab ka vältida.

Samas jääb vaid imestada, kuis muus osas on Viru-Nigula valda rohke rikkusega õnnistatud. Seal on maakonna **legendaarseimad** kodu-uurijad Ella Rajari ja Helmut Elstrok, kes hea eesti kombe kohaselt omavahel tihti hammast teritavad. (EKI tekstikorpus) – **teenekaimad**

Mõistagi mahub suvepealinna teatri külalisetenduste nädalasse mitu meeltlahutavat lavalugu. Ka nõudlikumale maitsele tasub kindla peale soovitada pühapäeval kava lõpetavat „Edmund Keani”. Läbi sajandite **legendaarseimast** inglise näitlejast on kirjutatud mitu näitemängu. (EKI tekstikorpus) – **tuntuim**

Kuigi Tšehhovi „Kolme õe” lavastaja Mikk Mikiver, keda peetakse eesti teatri **legendaarseimaks** Veršininiks, on tallinlane ja tunnustatud äsja Eesti Draamateatri sümbolisikuks, sai ta 65-aastaseks Vanemuises. (Postimees 10.09.2002) – **parim**

- ¹ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. III köide, 1. vihik (L – loops). Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1992, lk 86.
- ² E. Väari, R. Kleis, J. Silvet, Võõrsõnade leksikon. Kuues, uuendatud trükk. Parandanud ja täiendanud E. Väari. Valgus. Tallinn, 2000, lk 576.
- ³ Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Koostanud T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik ja T. Ereht. Toimetanud T. Ereht. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 1999, lk 400.
- ⁴ U. Liivaku, Väike soovitusõnastik. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2001, lk 81.
- ⁵ Sealsamas.
- ⁶ A. Õim, Sünonüümisõnastik. Oma kulu ja kirjadega. Tallinn, 1991, lk 215.